Vasile Frățilă

CÂMPUL SEMANTIC AL LUI *GURĂ* ÎN DIALECTUL MEGLENOROMÂN

Contribuția de față face parte dintr-un studiu mai amplu dedicat terminologiei corpului omenesc în dialectul meglenoromân. Materialul excerptat are la bază ALDM I, realizat de Petar Atanasov, MRSA al cercetătoarei germane Beate Wild, precum şi cel conținut în ALR I şi ALR II. Se adaugă la acestea *Vlacho-Meglen* de G. Weigand, *Meglenoromânii II* de Pericle Papahagi, *Meglenoromânii III* de Theodor Capidan şi *Glosar(ul)* lui I.-A. Candrea, publicat în mai multe numere din revista „Grai şi suflet".

Pentru ALDM, P. Atanasov a anchetat toate cele şapte localități meglenoromâne, în ordinea punctelor de anchetă: 1. Umă (singura aflată azi în Republica Macedonia), 2. Liumnița, 3. Cupa, 4. Oşiń, 5. Birislăv, 6. Lunḑiń, 7. Țărnareca (toate în Grecia). În Nânta (Nǫnti) nu mai sunt meglenoromâni băştinaşi, ci numai câteva familii venite din Birislăv şi Lunḑiń. Locuitorii din Umă s-au mutat şi ei în Gevgelija, dar satul s-a refăcut în ultimii 20 de ani, fiind locuit, însă, numai pe timpul verii (ALDM I, p. VII).

Localitățile anchetate de Beate Wild poartă pe hartă următoarele numere: 1. Liumnița, 2. Cupa, 3. Țârnareca, 4. Oşani, 5. Birislau, 6. Lunḑini, 7. Huma, la care se adaugă localitatea aromânească Livăzi, notată cu numărul de ordine 8. Menționăm că şi Weigand (*op. cit*.) şi Pericle Papahagi (*op. cit*.) în anchetele lor au avut în vedere şi localitatea Livezi, care se presupune că ar fi exercitat o anumită influență asupra graiului din Țârnareca, în apropierea căreia se află[1].

Pentru ALR I au fost anchetate doar două localități: Liumnița cu numărul de ordine 012 şi Țârnareca 013, iar pentru ALR II, o sigură localitate, tot Liumnița, punctul de anchetă 012. Ancheta a fost făcută de Theodor Capidan.

GURĂ. Lat. GULA este continuat în toate dialectele româneşti (ar., dr., megl. *gură*, ir. *gura/gurę*) însă cu sens modificat, în lat. *gula* având semnificația de 'gâtlej, beregată, gât'. Pentru rom. 'gură', în lat. se spunea *bucca*, continuat şi el în romanitatea răsăriteană (*bucă*), însă cu alte sensuri: 1. partea cărnoasă a feței omului (mai rar, botul vitelor) şi, prin analogie, 2. fiecare dintre cele două părți cărnoase ale regiunii posterioare a corpului (omului şi vitelor), întregit adesea prin

[1] În redarea numelui localității am respectat notarea autorilor.

LR, LX, nr. 1, p. 59–68, Bucureşti, 2011

BDD-A519 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 18:19:46 UTC)

curului. Cu sensul acesta, *bucă* este păstrat şi în ir.: *buca de cur, buca curului* (Jeiăn), *bukę de cur* (Suşnievița) (vezi Frățilă, *Terminologia* 234). În ar. *bucă*, pl. *buți* are semnificația 'bucată; coapsă', 'bucă a feței; pulpă' (DDA 289). În megl. *bucă* s.f. are sensul de 'scoc, lăptoc, uluc' (la moară): *Al slumni, sacu ăn bucă* (îi dete drumul sacului în scoc) (Capidan, *Megl*. III, 46), 'scoc, ulucul pe unde curge apa când face să se învârtească roata morii' (Candrea, *Glosar* 192). Capidan (*op. cit*.), dar şi alte lucrări lexicografice (Puşcariu, EW 226, CDDE 188, Ciorănescu DELR 1139), îl consideră de origine latină, doar Candrea (*lucr. cit*., p. 192) îl derivă din bulgară.

ALDM I, h. 107 GURĂ 'bouche', înregistrează următoarele răspunsuri: *gură; guri* (pct. 1, 4, 7), *rų̆ost, rų̆osti* (pct. 2, 6), *rų̆ăst; rų̆ăsti* (pct. 3), *rost; rostur* (pct. 5). De remarcat este că *gură* păstrează la pl. desinența *-e* devenită *i* (*guri*), datorită poziției neaccentuate în silaba finală, şi că *rost* (< *rostrum*) s. n. are pl. în *-e* > *-i* sau în *-ur* (< *-uri*).

Pe harta nr. 156 DER MUND, Beate Wild, MSRA, notează termenul *gură* din punctele 3, 7 şi 8 (adică de la Ţârnareca, Huma şi Liveḑ), iar *rost* din punctele 4, 5, respectiv *rų̆ǫst* (sic!) din 1, 2 şi 6. Comparând răspunsurile din cele două atlase reiese că termenul dominant est *rost*, *gură* întrebuințându-se în localitățile aflate în ariile laterale: Huma şi Ţârnareca.

După Papahagi, *Meglenoromânii*, II, 218-219, la Huma, *gură* înseamnă 'gura omului, a vitelor'; în rest se zice *rost*, pentru gura omului şi a vitelor; se zice însă: *gură di războ*i = gura războiului; *gură di oală* = gura oalei; *gură di fănțonă*, *gură di vali* etc., *gură di tufec* = gura puştii.

Rost 'gură' a fost înregistrat şi de Weigand, *Vlacho-Meglen* 48. În afară de sensul obişnuit de 'gură', *rost*, după Papahagi, *Meglenoromânii* II 246, îl are şi pe cel de 'deschizătură prin care trece suveica când se țese'.

Termenul *gură* este înregistrat şi de Capidan *Megl*. III, p. 147 cu sensul obişnuit 'gură', dar şi 'trecătoare între munți' şi chiar ca nume de loc la Lugunța şi Barovița, şi de Candrea, *Glosar* 400: 'gură', 'deschizătura cămăşii la piept'; 'strâmtoare în munți, trecătoare'.

Rost (pl. *rǫsti*) s. n., după Capidan, *Megl*. III 251, are sensul de 'gură', iar (la război) de 'gura ce se deschide între firele urzite cu ajutorul ițelor şi prin care trece firul la bătaie'. Candrea, *Glosar* 191 s. v *rost*, pl. *rǫsti,* notează sensul 'gură' şi în expr.: *din rost* 'pe din afară, pe de rost'.

CERUL GURII. Expresiile metaforice CAELUM ORIS sau CAELUM BUCCAE erau foarte răspândite în latina populară, înlocuindu-l pe PALATUM care nu s-a păstrat în limbile romanice decât pe un teritoriu restrâns. *Palatum* s-a menținut şi în dacoromâna veche: *pănat* (*Psaltirea Scheiană*), o formă hipercorectă pentru *părat*; de la *părat* s-a format *împărătuş* 'Zäpchen', 'omuşor', care circulă în Moldova şi în Transilvania de nord (Zauner 1902: 56, 60).

Cerul gurii (< *caelum gulae*), în afară de dacoromână, a fost notat şi în ir.: *ĉéru de gúră* sau *ĉéru de ɣúra* (la Jeiăn) alături de *nebo de gura* (< cr. *nebo* 'cer').

BDD-A519 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 18:19:46 UTC)

În ar. şi în megl. *ţer* (< *caelum*) se păstrează numai cu sensul de ‘boltă cerească’. În megl., pentru CERUL GURII ‘palais’, ALDM, I, h. 108 a notat expresiile metaforice *sămaru di la gură* (pct. 1), *sămaru di ru̯ost* (pct. 2), *sămaru di ru̯ăst* (pct. 3), *sămaru lu ru̯ostu* (pct. 6), respectiv *nepţe de la gură* (pct. 5). Nu avem răspunsuri din punctele 4 şi 5. În megl. *sămar*, ca şi în dr. şi ar., înseamnă în mod obişnuit ‘şa de povară, tarniţă’. Cu sensul de ‘cerul gurii’, termenul a fost notat şi de Candrea, *Glosar* 194, iar înaintea acestuia de Tache Papahagi, *Meglenoromânii* II 113. În privinţa etimologiei, părerile sunt diferite. Capidan (*Megl*. III 256), care îl înregistrează numai cu sensul obişnuit de ‘şa’, şi Papahagi (DDA 1156) îl derivă din lat. *sagmarius, -um*, iar: Candrea (*Glosar* 194) din bg. Ciorănescu (DELR 680), propune, după Miklosich, *Slaw. Elem.*, 44: sl. *samarŭ*, iar DLR şi MDA optează pentru etimologie multiplă: bg. *samar*, ngr. *σαγμάρια, σαμάρια.*

Nepţe, din perifraza *nepţe de la gură* ‘cerul gurii’, provine din mac. *nepce* ‘palat, cerul gurii’.

OMUŞOR. Pentru *omuşor* ‘apendice cărnos situat în cavitatea bucală, în partea posterioară a palatului moale; uvulă, (regional) împărătuş, limbuş’, în meglenoromână, ALDM I, h. 109, OMUŞOR ‘luette’, ‘uvule’, a înregistrat răspunsurile: *mica limbă* (pct. 2) şi *bodu di gărtlan* (pct. 3) pentru care cf. megl. *bod* ‘ghimpe, bold, ţepuş’ (< mac. *bod*, bg. *bod*), respectiv *gărtlan* ‘gâtlej’ (< bg. *grăklan*). Atanasov, *Meglenoromâna* 25 înregistrează şi forma *grăclan* cu sensul ‘mărul lui Adam’. Nu avem răspunsurile din punctele 1, 4, 5, 7.

ALR I, h. 33 OMUŞOR, a înregistrat de la Liumniţa (pct. 012) *grătlăniĉu* [a] (< *grătlan* ‘gâtlej’ + suf. dim. *-ici*), iar de la Ţârnareca (pct. 013) *ămpărţătorlu* [a] *di la grăcl'an* (< *ămpărţi* (< lat. *impartire)* + suf. *-tor*), respectiv *grăcl'an* < bg. *grăklan*).

LIMBĂ. Lat. LINGUA este continuat şi în megl. *limbă*; *limbi* (pct. 1–7), cu păstrarea desinenţei de plural din latină: *limbi* < *limbe* (< *linguae*) (vezi ALDM I, h. 179 LIMBĂ ‘langue’).

Pentru ***VÂRVUL LIMBII*** ‘la pointe de la langue’, ALDM I, h. 180, a notat: *vrăul di limbă* (pct. 1 şi 4), *vrău di limbă* (pct. 3 şi 5) *vrǫu di limbă* (pct. 2 şi 6) (< v. sl. *vrŭhŭ*) şi *vrăşca di limbă* (pct. 7) (< mac. *vŕška* însemnând: 1. ‘vârf (de munte), pisc (culme, creastă’, 2. ‘vârf al unui obiect ascuţit’).

DINTE. Ca şi celelalte dialecte româneşti: dr., ar., ir. *dinte*, meglenoromâna îl continuă pe lat. DENS, -TEM: *dinti* (cu închiderea lui *e* final la *i*), pl. *dinţă* (pct. 1, 7), *dinţ* (pct. 2, 3, 4, 5, 6) (vezi ALDM I, h. 182 DINTE ‘dent’). Beate Wild, MRSA, h. 159 DER ZAHN, a notat *dinti* în toate localităţile, numai în pct. 3 *dinte*, deci fără închiderea lui *e* final la *i*.

MĂSEA. Lat. MAXILLA ‘maxilar, falcă’ s-a păstrat în română însă cu sensul de ‘măsea’, ‘dent, maxilaire’: ar. *măsẹau̯ă*, megl. *măsẹau̯ă*, dr. *măsẹa(u̯ă)*, în ir. fiind înlocuit de *cutńac* (< cr. *kutnjak* ‘măsea’). Se pare că nici în meglenoromână *măseauă* nu duce o viaţă prea bună, fiind concurat foarte puternic de *cătnic*/*cǫtnic* (< bg. *kătnik*, mac. *katnik*).

BDD-A519 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 18:19:46 UTC)

Măseauă a fost înregistrat mai întâi de Weigand, *Vlaho-Meglen*: *mo̯şę̯uo* (p. 8), *mo̯šęo* (p. 23), apoi de Papahagi, *Meglenoromânii II*: *mo̯šęŭă* (p. 93) şi, în sfârşit, de Capidan, *Megl*. III 184, după o comunicare din Huma de la Taşcu Papatanasi în contextul: *mi doare măşę̯au̯a*. Termenul este cunoscut şi la Liumniţa, fiind înregistrat în ALR I, h. 30 MĂSEA: *măşęlele* [pa]; *măşę̯au̯ă*. La Ţârnareca (pct. 013), aceeaşi lucrare de geografie lingvistică a notat *cătńĕ dinţă* [p]: *ăń scoş un cătnu dinti*; *cătńĕ dinţă* [p].

ALDM I, h. 183 MĂSEA ‘molaire’, a notat următoarele forme: *cătnnic*; *cătniţ* (pct. 1), *cătnic*; *cǫtniţ* (pct. 2), *cǫtnic*; *cǫtniţ* (pct. 3, 4, 5, 6) (< bg. *kătnik* ‘idem’), *cătnu*, *cătni* (pct. 7) (< bg. **katnj* (zub) ‘dinte câinesc’ < *kăt* < (v. sl. *kǫtŭ* ‘colţ’) înainte de denazalizarea lui *ă*).

Beate Wild, MRSA, h. 160 DER BACKENZAHN, a dat următoarele forme: *ku̯otniţ* (pct. 2), *di köni dinte* (= dinte de câni) (pct. 3), *ku̯otnik* (pct. 4), *ku̯otnik*; *ku̯otniţ* (pct. 5), *dinti di kǫĭni* (pct. 6), *katnik dinţe* (sic!) (pct. 7). În comentariul care însoţeşte harta, Beate Wild afirmă că expresia *dinte di kǫine* ‘Hundzahn’ se datorează influenţei aromâne, iar celelalte forme trimit la macedoneanul *katnik*. Din macedoromână e posibil să provină doar forma *katnik* din pct. 7 (Huma) întrucât în mac. accentul cade pe prima silabă: *kátnik*. Celelalte forme, *kuotnik*, *kuotniţ* (pl.) se explică din bg. *kătnik*, *ă* accentuat devenind ǫ. Deci formele de mai sus ar fi trebuit să sune eventual *ku̯ǫtnik, ku̯otniţ*.

Candrea, *Glosar* 203, a înregistrat termenii *cǫtnic*, *clǫtnic* de la Liumniţa şi *clătnic* de la Huma cu sensul de ‘măsea’. *Clătnic* şi *clǫtnic* se explică din bg. *kătnik* influenţat probabil de *clin* ‘cui de lemn’, *clineati* ‘cui de potcovit caii’ (< v. sl. *klinŭ*) – Capidan, *Megl. III*, ‘pană, ic’ (Candrea, *Glosar* 200).

COLŢ. Pentru COLŢ (DE MĂSEA) ‘chicot’ în toate localităţile se spune *corini* (*cuorini*/ *cu̯ărini*), pl. *coriń* (*cu̯oriń*, *cu̯ăriń*) (ALDM I, h. 184) (< mac. *koren* ‘rădăcină’). În Huma (pct. 1), alături de *corin(i) di dinti*; *coriń di dinţi*, s-a răspuns şi *cumat di dinţi* (< gr. *κουμάτι* ‘bucăţi’), termen ce se întrebuinţează şi în aromână. Şi ALR II, h. 42 COLŢI (DE MĂSEA) a înregistrat din 012 (Liumniţa) *córiń di dinţi*. Cu sensul de ‘rădăcină’, *coren* este trecut şi de Capidan în *Megl*. III 77, iar, înaintea lui, de Papaphagi, *Meglenoromânii II* 204: *corin*, pl. *coriñ* = rădăcină.

STRUNGĂREAŢA (la dinţi) ‘écartement entre les deux incisives supérieures’, după ALDM I, h. 189, este numită *strungă*; *strunǵi* (la dinţi) în punctele 1, 2, 3, 4, 5, 6, cu un termen de origine autohtonă, iar în punctul 7 (Ţârnareca) *străgă*, *străǵi (la dinţă*), cu un termen împrumutat din bg. *străga, străgà,* cu sensurile ‘strungă’ şi ‘strungăreaţă’, Papahagi, *Meglenoromânii* III 119, s. v. *strungă*, indică sensurile ‘târlă mică, unde sunt puţine oi mătriţe’, ‘strungăreaţă (la dinţi)’, sensuri con-semnate şi de Candrea, *Glosar* 204. La Capidan, *Megl*. III 279, *strungă* apare numai cu sensul specific terminologiei păstoritului. Din punct de vedere fonetic şi morfologic este de remarcat că substantivele terminate la sg. în *-că*, *-gă* fac pl în *-ḱi*, *-ǵi*, după modelul limbii macedonene (vezi *infra falcă*).

BDD-A519 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 18:19:46 UTC)

ALR I, h. 31 STRUNGĂREAȚĂ, a notat din Liumnița *ari strungî*; *strunț*, iar din Țârnareca *ştrăbi̯éță*; *ştrăbeț*, un derivat cu suf. *-eață* (< lat. *-ĭcia*) de la *ştrăb*, *ştrăbă* ‘stirb, -ă’ (< bg. *štărb*).

GINGIE. Lat. GINGIVA, continuat de dr. *gingie* şi de ar. *dzindzie*, în meglenoromână s-a pierdut, în locul lui fiind împrumutat *jlăbină*; *jlăbiń* (pct. 1–6), *jălbină*; *jălbin* (pct. 7) (vezi ALDM I, h. 193 GINGIE ‘gencive’) de origine slavă: bg. *žlebina*, ‘čeljust’ ‘zăben venec’ (BER I 550). Ir. *žinžire/zinzire,* ca şi maram. *ğinğină* ‘gingie’, sunt continuatoarele unei forme latineşti neatestate **gingina* cu o reduplicare a primei silabe, în loc de *gingiva* (Skok I 472; Frățilă, *Termonologia* 240–241).

ALR I, h. 32 GINGIE, a notat din pct. 012 (Liumnița) *jlăbinli* [pa]; *-bină*, iar din 013 Țârnareca: *źeblíń* [p]; *-lină*, prin urmare, cu metateza *l-b >bl*. Şi Capidan, *Megl*. III 161, a înregistrat după ALR 86 *jlăbină* ‘gingie’. Singurul care notează termenul de origine latină la forma de pl. *ğingii̯* ‘gingii’ este Candrea (*Glosar* 401).

FALCĂ, *fălci*, s. f., denumind fiecare dintre cele două oase ale feței în care sunt fixați dinții: (la oameni) maxilar, (la animale) mandibulă, refăcut din *fălci* (pl. învechit al lui *falce* < lat. FALX, -CIS, ac. FALCEM), după ALDM I, h. 106, FALCĂ ‘mâchoire’, ‘mandibule’, este cunoscut în punctele 2, 3 şi 5 sub formele *falcă*, pl. *fo̯lț*, iar în punctele 4 şi 5 *falcă*, pl. *falḱi*. La Huma şi Țârnareca (pct. 1 şi 7) este înlocuit de *față; făț* (< lat. FACIA = facies). În ultima localitate s-a înregistrat şi pl. *fați* (< *fațe*). În latină pentru ‘falcă’ (= maxilar), se spunea MAXILLA, înlocuit apoi de FALX, la origine, în terminologia agricolă ‘coasă, seceră, cosor’ (> rom. *falce*). DA crede că rom. *falcă* provine dintr-o formă lat. *FALCA (< *falx, -cem* trecut la declinarea I ca şi în alte dialecte romanice). Trecerea de sens de la ‘coasă’ la ‘falcă’ este de natură metaforică şi se explică prin faptul că amândouă au o formă curbată, ‘adusă’, cum spune DA. Situații similare se găsesc şi în alte limbi şi dialecte (vezi Frățilă, *Terminologia* 241). Cauza pentru care româna a recurs la acest antiantropomorfism a constituit-o faptul că numele latinesc al *fălcii*: *maxilla* a primit în limba noastră accepțiunea de ‘măsea’: cf. dr. *măsea(uă*), ar. *măseauă*. În ir., pentru ‘falcă’ se spune *lăloca* (< cr. *laloka* ‘idem’) (Frățilă, *Terminologia* 242). În ar., pe lângă *falcă*, pl. *fălți* (DDA s. v.), se spune şi *čĭoľ'ĭu*, pl. *čĭoaľ'e* ‘ciolan, maxilar’; cf. şi dr. *ciolan* şi sl. *čeljustĭ* ‘maxilla; Kinnbacken’ (DDA).

Dintre lucrările lexicografice referitoare la dialectul meglenoromân, termenul *faɬcă, fo̯ɬț* este notat de Candrea, *Glosar* 302, cu sensurile ‘falcă’ şi ‘buca şezutului’, şi de Capidan, *Megl*. III 125 numai cu sensul obişnuit ‘falcă’. Ambele lucrări înregistrează derivatul *fălcos, -ă,* adj. ‘cu fălcile mari’. Pentru Capidan (*lucr. cit*.) etimonul lui *falcă* îl constituie lat. **falca, -am*.

BUZĂ. Lat. LABRUM ‘partea cărnoasă care mărginește în afară deschizătura gurii (sau a botului la animale) acoperind dinții’ n-a fost reținut în limba română (după Puşcariu, *Limba română*, I 201–2002) pentru că ar fi intrat în concurență omonimică cu *laur* < lat. LAURUS, fiind înlocuit cu *buză* de posibilă origine autohtonă. Trei dintre dialectele româneşti îl continuă pe *buză*: dr., ar. *buḑă*, megl.

BDD-A519 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 18:19:46 UTC)

buză, unde cunoaşte şi două derivate: *buzǫs*, vb. IV = mă bosumflu şi *năbuzǫs* (< pref. sl. *na-* + *buzǫs*), refl. = mă bosumflu (Capidan, *Megl*. III 52). Şi Papahagi, *Meglenoromânii* II 196, a notat atât subst. buză, cât şi verbul (*mi*) *buzǫs* 'umflu buzele, mă îngâmf'.

Buză duce o viață precară în meglenoromână. El se întrebuințează şi astăzi în Huma şi Țârnareca, după cum o dovedesc înregistrările făcute în cele două localități de Petar Atansov, ALDM I, h. 196 BUZĂ 'lèvre' şi de Beate Wild, MRSA, h. 159 DIE LIEPPE: *budză* (ca în pct. 8 aromânesc Liveḑ). În celelate puncte, atât Atanasov, cât şi Beate Wild au notat termenul *usnă*; *usni* (< mac. *usna* 'buză'). *Usnă* a fost înregistrat şi de Weigand, *Vlacho-Meglen* 50: *usnọ* 'Lippe', de Papahagi, *Meglenoromânii* II: *usnă* 'buză', de Candrea, *Glosar* 220: *usnă*: 'buză', *usnă di porc* (Huma) 'bot', pe care îl derivă din bg. *usna*. Referindu-se la *usnă*, pe care îl deduce din bg. *usna*, Capidan, *Megl*. III 320, afirmă că acesta este întrebuințat mai des decât *buză*.

Pentru BUZAT 'lippu', ALDM I, h. 197, a notat din Huma şi Țârnareca sintagma *cu mar buzi*, în celelalte puncte *cu măčcati usni*. Cu aceleaşi perifraze: *cu mar buzi* (pct. 1, 7), respectiv *cu măčcati usni,* s-a răspuns şi pentru forma feminină BUZATĂ 'lippue' (ALDM I h. 198). Termenul meglenoromân *măčcat*, *măčcată* trebuie să fie, din punctul de vedere al formării, identic cu dr. *măşcat*, *-ă*, adj. (despre cereale) cu bobul mare; (despre boabele cerealelor) 'de dimensiuni mari, bombat, plin, mare', pe care DLR îl derivă din *măciucă* + suf. *-at*.

ZĂBALE. Pentru noțiunea ZĂBALE, sg. *zăbală* 'bubuliță albicioasă, molipsitoare care apare la oameni în colțurile gurii şi la vite pe buze', (la pl.) 'bale' (< magh. *zabola*), ALDM I, h. 199 ZĂBALE 'boutons qui apparaissent aux coins de la bouche', a notat din pct. 1 şi 7 *brumki albi la gură* (< mac. *bronka* 'bubulță, brâncă') iar din celelalte localități, *gărnuță*/ *gărnuți albe la rų̆ost* (*rų̆ăst*) (< **granuceus* 'grăunț' + *albus illac rostrum*).

ALR I, h. 27 ZĂBALĂ, a notat din Liumnița *ăi prepleştit* (adică îi zăbălos), iar de la Țârnareca …*lige la gură: la una parte are lige; la dǫuli părță are lige*. *Ligi* (= lighi) provine din bg. *ligi* (pl. de la *liga*) 'bale', afirmă Capidan, *Megl*. III, s. v. *lighiă*, s. f. pl. 'bale'. În megl. *ligh̬ăli,* notat deja de Papahagi*, Meglenoromânii, II 89: lighiă = bale*, poate avea etimologie multiplă, sub aceeaşi formă [*liga*], termenul este cunoscut şi în macedoneană, unde are mai multe sensuri: 'salivă, muci, bale'.

Făcând inventarul termenilor în funcție de limbile de origine (latină, autohtonă, slavă, bulgară, macedoneană, turcă) s-au obținut:

A. Termeni de origine latină: *gură* (< *gula*), păstrat în Huma şi Țârnareca, înlocuit în celelalte localități de un alt termen latinesc: *rostrum* > *rų̆ost/rų̆ăst*, *limbă* (< *lingua*), *falcă*, refăcut din pl. *fălci* (< lat. *falx*, *-cem* sau **falca*). S-au pierdut *maxĭlla* (> dr. *măsea*(*uă*), ar. *măsę̆aų̆ă*), înlocuit în meglenoromâna de azi de

BDD-A519 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 18:19:46 UTC)

cătnic/cǫtnic (< bg. *kătnik*, mac. *katnik*), dar cunoscut cândva şi de meglenoromână (fiind înregistrat de Weigand, P. Papahagi, Th. Capidan) şi *gingiva* (> *gingie*, ar. *dzindzii*, ir. *zinzire* < **gingina*), înlocuit de *jlăbină* (< mac. *žlebina*). De origine latinească (*sagmarius*, *-um*) sau slavă (bg. *samar*) este *sămar* din sintagma metaforică: *sămaru di gură, sămaru di rụ̑ost* ‘cerul gurii’.

B. Termeni de origine autohtonă: *strungă* ‘strungăreaţă’ cunoscut în toate localităţile în afară de Ţârnareca, unde se spune *străgă* (< bg. *stragà* ‘idem’) şi *buză*, înregistrat doar la Huma şi Ţârnareca, în rest înlocuit de *usnă* (< mac. *usna*, cf. şi bg. *ustna*).

C. Termeni de origine slavă. Din vechea slavă provine *vrăụ̑/vrǫu* (< v. sl. *vrŭhŭ*) în sintagma *vrăụ̑/vrǫu di limbă* ‘vârful limbii’, iar dintr-o perioadă mai nouă (de origine bulgărească sau macedoneană) sunt: *nepţe*, în sintagma *nepţe di la gură* ‘cerul gurii’ (< mac. *nepţe* ‘idem’), *vrăşca di limbă* ‘vârful limbii’ (< mac. *vŕška*), *corin* ‘colţ’ (de măsea) (< mac. *koren* ‘rădăcină’), *usnă* ‘buză’ (< mac. *usna*, bg. *ustna*), *brumki albi la gură* ‘zăbale’ (< mac. *bronka* ‘bubuliţă’, ‘brâncă’).

D. Formaţii interne sunt: *grătlăniĉ* ‘omuşor’ (< *grătlan* + suf. *-iĉ*), *ămpărţător* ‘omuşor’ (< *ămpărţ(ǫs)* + suf. *-(i)tor*), şi *străbi̯ęţă* ‘strungăreaţă’ (< *ştrăb* ‘ştirb’ + *-ęaţă*).

În ALDM I au fost înregistraţi şi alţi termeni care au o anumită legătură cu câmpul semantic al lui *gură*, în primul rând adjective şi verbe referitoare la unele însuşiri (calităţi sau defecte), respectiv acte ale vorbirii, ale alimentaţiei etc. Cei mai mulţi dintre aceştia sunt de origine latină şi, aproape întotdeauna, sunt singurii cunoscuţi în toate localităţile anchetate.

În ordinea hărţilor din atlas, menţionăm întâi verbele la persoana I a modului indicativ, deşi în atlas sunt consemnate uneori şi formele de la celelalte moduri şi timpuri. Aici ne interesează numai lexicul (nu şi morfologia): *tac* (h. 115–117) (< lat. *tacere*), *spun* (h. 118–123) (< **exponere*), *mancu/măncu* (h. 124–130) (< lat. *manducare*), *mastic* ‘mestec’ (h. 130) (< lat. *masticare*), doar în pct. 7 se spune *jvăcălés* (< mac. *žvaka*, variantă a lui *cvaka* ‘a amesteca (în gură)’), *angl′it* ‘înghit’ (h. 132–134) (< lat. *inglutire*), *mi tuşǫs* ‘tuşesc’ (h. 135–147) (< lat *tussīre*), *sugl′it* ‘sughit’ (h. 148–150) (< lat. **subglutiare*), doar în pct. 7: *ălţăi̯és/ălţăiescu* (< bg. *hălcam*), *ăntreb* (h. 166) (< lat. **interroguare*), *mi răd /mi rǫd* ‘râd’ (h. 168–170) (< lat. *rīdere*), *strig* (h. 172) (< lat. **strigare*), numai în pct. 7, în celelalte: *vicăiés* (< mac. *vikati*), *ănmuţeşte*, ind. prez. pers. 3 sg. ‘il devient muet’, ‘a amuţi’ (< pref. *ăn-* (< lat. *in-*) + **(a)muţǫş* ‘amuţesc’ (< lat. **ammutire*), doar în pct. 7 se spune *nu lăfeaşti* ‘nu vorbeşte’ < *lăfes* ‘vorbesc’ < *laf* ‘vorbă’(< tc. *laf*), *ling* (h. 181) (< h. 181) (< lat. *lingere*), *sḱup*, *scup*, *scuḱ*, *scupi̯ĕs* ‘scuip’ (h. 190-192) (< lat. **scupīre*).

De consemnat că nici în meglenoromână nu s-au păstrat din latină nici *loquor* şi nici *parabolare*, după cum cele două cuvinte latineşti nu au continuatori nicăieri

BDD-A519 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 18:19:46 UTC)

în latinitatea răsăriteană, nici în ar. unde au fost înlocuite de *grescu* ‘grăiesc’ (< v. sl. *grajati*) sau de *zburăscu* (< *zbor* ‘vorbă’ < v. sl *sŭborŭ*), nici în dacoromână unde le-a luat locul *vorbesc* (< *vorbă* < *dvorbă* < sl. *dvorĭba*) şi *grăiesc* (< v. sl. *grajati*), nici în istroromâna de sud, unde se spune *ganes* (< cr. *ganati*) şi nici la Jeiăn, unde, însă, se spune *cuvintu* (< lat. *conventare*). Înainte de pătrunderea lui *grescu/grăiesc* în ar. şi dr., a lui *zburăscu* în ar. şi a lui *vorbesc* în dr., respectiv a lui *ganes* (inf. *ganę̦i*) în istroromâna de sud, este de presupus, aşa cum face Tache Papahagi (*Dispariţii* 169–170) ca în româna comună să se fi spus pe întregul teritoriu *cuvintu/cuvinteḑu*. De altfel, în regiunea Zagorului-Pind, după acelaşi savant aromân, se mai aude *cuvintedzu*, iar în dr. *a cuvânta* (< *convento, -are*), odinioară întrebuinţat destul de frecvent, a dobândit astăzi un caracter arhaic şi popular, fiind înlocuit în limba comună mai ales prin *a vorbi* (DA).

Dacă în toate celelalte dialecte româneşti *a cuvânta* a fost înlocuit cu elemente de origine slavă sau derivate de la acestea, pentru termenul corespunzător meglenoromâna a format un derivat de la *laf* ‘vorbă’ (< tc. *laf*): *lăfes*, curent după ALDM I, h. 110–11 VORBESC ‘je parle’, în toate cele şapte localităţi anchetate. Alături de *lăfes*, în pct. 2 (Liumniţa) s-a obţinut şi răspunsul *pricăjǫs* (< bg. *pikazvam* – Capidan, *Megl*. III 232, cf. şi mac. *prikažuva* (*se*), imperfectiv de la *prikaže* ‘a povesti, a relata’), iar în pct. 3, alături de *lăfes*, *dăgăres*, termen de origine onomatopeică. După o comunicare recentă, primită de la Petar Atanasov, căruia îi mulţumesc şi pe această cale, *lăfes*, cunoscut în toate graiurile meglenoromâne, are frecvenţa cea mai mare în Uma, *pricăjǫs* (Liumniţa, Oşiń, Birislăv, Lun˛in), *pricăjes* (Uma), cunoscut, de asemenea în toate graiurile, are utilizarea cea mai deasă în Cupa, iar *dăgăres*, mai ales în Oşiń. În afară de verbele de mai sus, se foloseşte şi *zburắs/zburǫs*, care, pe lângă sensul de ‘a vorbi’ îl are şi pe cel de ‘a dojeni, a certa’.

Pentru oamenii care sunt lipsiţi de facultatea de a vorbi, care nu pot vorbi, se foloseşte adj. *mut*, *mută* (h.176, 177) (< lat. *mutus*, *muta)*, doar în pct. 7, alături de termenul moştenit din latină înregistrându-se şi *neam*, *neamă* (< mac. *nem* ‘mut’). Pentru ‘peltic’ ‘qui zézaie’ (h. 114) se spune *trivlif*, care *trivleaşti*, pentru care cf. mac. *trivlivi*, imperfectiv ‘a gângăvi, a se bâlbâi’.

BIBLIOGRAFIE ŞI ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

ALDM I = Petar Atanasov, *Atlasul lingvistic al dialectului meglenoromân* (ALDM), I, Bucureşti, EA, 2008.

ALR I = *Atlasul lingvistic român* publicat de Muzeul Limbii Române din Cluj sub conducerea lui Sextil Puşcariu. Partea I, de Sever Pop, vol. I: *Părţile corpului omenesc*, Cluj, 1938.

ALR II = *Atlasul lingvistic român*, publicat de Muzeul Limbii Române din Cluj sub conducerea lui Sextil Puşcariu. Partea a II-a (ALR II), vol. I: A. *Corpul omenesc (şi termeni înrudiţi)*. B. *Familia, naşterea, botezul, copilăria, nunta, moartea,*

BDD-A519 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 18:19:46 UTC)

viaţa religioasă, sărbători. C. *Casa, acareturile, curtea, focul, mobilierul, vase, scule*, de Emil Petrovici, Sibiu, Muzeul Limbii Române, Leipzig. Otto Harrassowitz, 1940.

Atanasov, *Meglenoromâna* = Petar Atanasov, *Meglenoromâna astăzi*, Bucureşti, EA, 2002.

BER I = Vl. Georgiev, Iv. Gălăbov, St. Ilčev, *Bălgarski etimlogičen rečnik,* Sofia, tom. I, 1971.

Candrea, *Glosar* = I.-A. Candrea, *Glosar meglenoromân*, în GS, III, 1 (1927), p. 175–209; III. 2 (1928), p. 381–412; VI. 1–2 (1934), p. 163–192, VII (1937), p. 194–230.

Capidan, *Megl. III* = Th. Capidan, *Meglenoromânii*, vol. III, *Dicţionar meglenoromân*, Bucureşti, f.a. [1936].

CDDE = I.-A. Candrea, Ov. Densusianu, *Dicţionarul etimologic al limbii române. Elementele latine. (A-Putea)*, Bucureşti, 1907–1914.

Ciorănescu, DELR = Alexandru Cioranescu, *Dicţionarul etimologic al limbii române*, Bucureşti, Editura Saeculum I. O., 2001 (ediţie îngrijită de Tudora Şandru Mehedinţi şi Magdalena Popescu Marin).

DA = Academia Română, *Dicţionarul limbii române*, Bucureşti, I, 1913 ş.u.

DDA = Tache Papahagi, *Dicţionarul dialectului aromân general şi etimologic*, ed. a III-a, Bucureşti, EA, 1974.

DLR = Academia Română, *Dicţionarul limbii române*, serie nouă, Bucureşti, EA, 1965 ş.u.

Dicţionar român-bulgar. = *Rumănsko-bălgarski rečnik* (sub redacţia acad. St. Romanski şi a lui St. Ilčev), Sofia, Editura Academiei Bulgare de Ştiinţe, 1962.

Frăţilă, *Terminologia* = Vasile Frăţilă, *Terminologia corpului omenesc în dialectul istroromân*, în idem, *Studii de toponimie şi dialectologie*, Timişoara, Editura Excelsior Art, 2002, p. 211–312.

MDA = Academia Română. Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, *Micul dicţionar academic*, I–IV, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 2001–2003.

Miklosich, *Slaw. Elem.* = Fr. Miklosich, *Die slawische Elemente im Rumänischen*, Viena, 1861.

MRSA = Beate Wild, *Meglenorumänischer Sprachatlas*, „Balkan-Archiv. Neue Folge”. Beiheft, herausgegeben von Wolfgang Dahmen und Johannes Kramer, Helmut Buske Verlag, Hamburg, 1983.

Papahagi, *Dispariţii* = Tache Papahagi, *Dispariţii şi suprapuneri lexicale.* Curs editat de studenţii: Victor N. Ţăranu şi Ştefan Chirulescu, Bucureşti, 1927.

Papahagi, *Meglenoromânii II* = Pericle N. Papahagi, *Meglenoromânii. Studiu etnografico-folclorice.* Partea II, Bucureşti, 1902.

PEW = Sextil Puşcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache. I. Lateinisches Element mit Berücksichtigung aller romanischen Sprache*, Heidelberg, 1905.

Puşcariu, *Limba română* = Sextil Puşcariu, *Limba română. I. Privire generală*, Bucureşti, 1940.

Skok I = Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, tom I, Zagreb, Jugoslavenska Akademija Znanosti i Umjetnosti, 1971.

Tomici, *Dicţionar macedonean-român* = Mile Tomici, *Dicţionar macedonean-român*, Skopje-Bucureşti, 1986.

Tomici, *Dicţionar român-macedonean* = Mile Tomici, *Dicţionar român-macedonean*, Bucureşti-Skopje, 1986.

BDD-A519 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 18:19:46 UTC)

Weigand, *Vlacho-Meglen* = Gustav Weigand, *Vlacho-Meglen, eine ethnographisch-philologische Untersuchung*, Leipzig, 1892.
Zauner 1902 = Dr. Adolf Zauner, *Die romanischen Namen der Körperteile. Eine onomasiologische Studie*, Erlangen, 1902.

ABREVIERI

[p a] = plural articulat
[p] sau pl. = plural
adj. = adjectiv
ar. = aromân(ă)
bg. = bulgar(ă)
cr = croat(ă)
dr. = dacoromână
gr. = greacă
ir. = istroromână
lat. = latină
mac. = macedonean(ă)
magh. = maghiară
megl. sau mr. = meglenoromână
ngr. = neogreacă
nr. = număr
pct. = punct
pref. = prefix
refl. = reflexiv
s. f. = substantiv feminin
s. n. = substantiv neutru
sg. = singular
subst. = substantiv
suf. = sufix
tc. = turcă
vb. = verb

LE CHAMP SÉMANTIQUE DU MOT *GURĂ* (*BOUCHE*) DANS LE DIALECTE MÉGLÉNOROUMAIN

(Résumé)

Cette contribution fait partie d'une étude plus ample dediée à la terminologie du corps humain en méglénoroumain. Pour cette étude nous avons utilisé les atlas linguistiques ALR I, ALR II, ALDM şi MRSA, ainsi que les glossaires du Pericle Papahagi et I.-A. Candrea et le dictionnaire du Th. Capidan (voir la bibliographie).

On a discuté les termes méglénoroumains qui correspondent aux termes roumains *gură* „bouche", *cerul gurii* „palais", *omuşor* „louette", „uvule", *limbă* „langue", *vârful limbii* „la pointe de la langue", *dinte* „dent", *măsea* „molaire", *colţ* „chicot", *strungăreaţă (la dinţi)* „écartement entre les deux incisives supérieures", *gingie* „gencive", *buză* „lèvre", *buzat, -ă* „lippu, -e", *zăbale* „boutons qui apparaissent aux coins de la bouche".

Ensuite, on a analysé d'autres termes qui visent, d'une manière ou d'autre, le champ sémantique du mot *gură* „bouche"; il s'agit, en premier lieu, des adjectifs et des verbes qui se réfèrent aux qualités et aux défauts, aux actes de parole et à l'alimentation. L'auteur met en évidence le fait que la plupart de ces termes sont d'origine latine et qu'ils sont, presque toujours, les seuls utilisés dans toutes les localités méglénoroumaines.

Cuvinte-cheie: dialectul meglenoromân, corpul uman, câmp semantic, gură, limba română.
Mots-clés: le dialecte méglénoroumain, le corps humain, champ sémantique, bouche, la langue roumaine.

Universitatea de Vest din Timişoara
Bulevardul Vasile Pârvan, nr. 4,
Facultatea de Litere, Istorie şi Teologie

BDD-A519 © 2011 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 18:19:46 UTC)